

A dalmáciai Borgo Erizzo és az albán nemzetépítés

Az Osztrák–Magyar Monarchia új Albánia-politikája, 1896

Az Osztrák–Magyar Monarchia balkáni terveiben a földrajzi Albánia egyre komolyabb szerepet játszott a 19. század második felében. A térség stratégiai jelentősége olyan mértékben megnőtt Bécs számára, hogy a bécsi közös minisztériumok a századfordulón új albánpolitikát hirdettek. Erre egyrészt azért volt szükség, hogy az olasz és szerb kelet-adriai törekvéseket ellensúlyozzák, másrészt hogy a Monarchia felkészüljön az Oszmán Birodalom esetleges szétesésének pillanatára.¹

1896. november 17-én, december 8-án és 23-án háromnapos konferenciát rendeztek, amelyen megvitatták az új politika alapjait és kereteit.² A konferencia résztvevői a közös külügyminiszter (Agenor Gołuchowski), a közös pénzügyminiszter (Kállay Benjámín), illetve a két minisztérium szakértői voltak. A közös hivatalnokok egyetértettek abban, hogy az osztrák–magyar érdekek képviselését az albán területeken sokkal hatékonyabban kell képviselni a korábbiakhoz képest. Elhatározták ezért, hogy a kultuszprotektorátus intézményét politikai célokra is fel fogják használni. Ez azt jelentette, hogy az albán katolikusok feletti felekezeti és humanitárius protektori jogok gyakorlását, továbbá a politikai érdekérvényesítés új formáit – egy új szubvenciók politika segítségével – az osztrák–magyar konzuli hálózat fogja megvalósítani. E komplex feladatok végrehajtásához elengedhetetlen volt a meglévő konzulátusok átszervezése, új konzulátusok felállítása és a helyi katolikus egyházzal szembeni politika reformja is.³ A külügyminisztérium emellett – Theodor Ippen⁴ shkodrai főkonzul javaslatára – nem korlátozta új albánpolitikáját pusztán a katolikusokra, hanem nyitott a muszlim többség felé is. Ez nemcsak azt jelentette,

* A szerző a Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézetének tudományos főmunkatársa (1097 Budapest, Tóth Kálmán u. 4., csaplardegovics.krisztian@btk.mta.hu).

1 ÖStA HHStA 19/Nachlaß Kwiatkowski, Kt. 1, 1. Manuscript des ersten Teiles des Werkes „Albanien in der Politik der Großmächte – druckfertig.”

2 Schwanda, 1965. 31.

3 Schanderl, 1971. 60–63., 145–163.; Schwanda, 1965. 33., 46–47.

4 Theodor Ippen von Dejeuner (1861–1935): osztrák–magyar diplomata és Balkán-kutató, a Ballhausplatz egyik albánszakértője. 1911–1912 folyamán osztályfőnök a közös külügyminisztériumban. Thallóczy Lajos mellett a Monarchia új albánpolitikájának másik teoretikusa. A dualista állam szakértőjeként részt vett a londoni nagykövetségi konferencián (1912–1913) az Albánia létrejöttéről döntő tárgyalásokon. Életéről lásd: Wernicke, 1967.

hogy muszlim albán előkelők is részesültek a közös külügyminisztérium (Ballhausplatz) szubvencióiból, hanem azt, hogy a nemzetépítésbe is bevonták őket.⁵

A konferencia változtatott az addigi oktatási stratégián: a Monarchia által fenntartott katolikus iskolák tanári állásait ettől kezdve csak a dualista állam polgárai tölthették be, és albán nyelvű tankönyvekből kellett tanítaniuk. Az oktatási reformokat a Ballhausplatz az új évszázad első éveiben keresztülvitte. Az új iskolapolitika leplezetlenül támogatta az albán nemzeti tudat erősödését, mivel a Monarchia érdekeit nem sértette az albán nacionalizmus eszméje. A nemzeti eszme terjesztésével – az Oszmán Birodalom felbomlása utáni időre – a szerbellenes, önálló Albánia létrehozását kívánta Bécs megalapozni.⁶

A Ballhausplatz „albánakciói” a századfordulón

A konferencia után számos emlékirat és jelentés készült az albánok lakta területekről. Ezek az emlékiratok felmérések, összefoglalók voltak, amelyek részben pillanatképet adtak az albánok társadalmi helyzetéről és az osztrák–magyar érdekképviselés lehetőségeiről, részben viszont olyan akcióterveket tartalmaztak, amelyekkel – a Monarchia imperialista igényeinek megfelelően – erősebb osztrák–magyar jelenlétet és az albán nemzeti érzés megerősítését kívánták elérni. Az akciótervek alap gondolatai és a tervbe vett politikai program egy albán arisztokrata, Ferit Bey Vlora emlékiratára épültek, amelyet a bej az isztambuli nagykövetségén keresztül juttatott el Bécsbe 1896 februárjában.⁷

Az akcióterveket kidolgozó személyek köre jelenleg még nem teljesen ismert. Az azonban bizonyos, hogy Theodor Ippen, a tapasztalt shkodrai főkonzul, a Szandzsák, illetve Albánia egyik legalaposabb ismerője, valamint Thallóczy Lajos, a boszniai nemzet- és államépítés egyik szakértője kulcsszerepet játszott az új albánpolitika gyakorlati kivitelezésében. Ugyanígy fontos szereplő volt még Julius Zwiedinek von Südenhorst⁸ is, aki az Oszmán Birodalom referenseként közvetlenül felelt az akcióprogramok kidolgozásáért 1896 és 1906 között.

A végső célt szem előtt tartva, a hagyományos kultuszprotektorátusi politika mellett és a nemzeti mozgalom segítése céljából a külügyminisztérium egy önálló sajtópolitikai és irodalmi program megindításáról is döntött. Tervbe vették albán újságok alapítását (például Triesztben), amelyeket részben albán klerikus levelezők láttak volna el írásaikkal. Emellett általános feladatként fogalmazták meg albán nyelv-

5 Hecht, 1951. 64–67.

6 Schanderl, 1971. 60.; Schwanda, 1965. 39.; Skendi, 1967. 85.

7 A legfontosabb emlékiratok és akciótervek: ÖStA HHStA 19/Nachlaß Kral, Kt. 1 és ÖStA HHStA PA 1/2, Kt. 473, Fol. 517–736, Diverse Memoiren über Albanien 1896–1906: Die albanesische Action des k.u.k. Ministeriums des Aeussern im Jahre 1897; Der Stand der nationalen Bewegung in Albanien am Schlusse des Jahres 1901 und das Verhältnis der k.u.k. Regierung zu derselben; Mémoire über Albanien (Ende 1900 bis Anfang 1905). Bécs, 1905. április.

8 Julius Freiherr Zwiedinek von Südenhorst (1833–?) rendkívüli nagyköveti, illetve meghatalmazott miniszteri rangban a külügyminisztérium belső munkatársa 1888–1906 között. A századfordulón az albán ügyek referense.

vű könyvek, brosúrák, röplapok nyomtatását és terjesztését. Az irodalmi program tervéből nőtt ki a brüsszeli *Albanie* című, francia és albán nyelven megjelenő, a Ballhausplatz által szubvencionált folyóirat, amely két fontos célt tűzött ki maga elé: az európai közvélemény tájékoztatását az albán ügyekről, illetve az albán nemzeti mozgalom befolyásolását. Az itt megjelenő, gazdasági, politikai, irodalmi és nyelvészeti cikkek szerzői – szigorúan törekedve a vallásokfelettségre – részben albánok, részben külföldi albánszakértők voltak. A szerzők listáját és a cikkek tartalmát Ippen határozta meg, az elkészült cikkeket Thallóczy nézte át (a szerkesztés Bécsben zajlott), a brüsszeli kiadást pedig egy Faik Konica (1875–1942) nevű albán intézte. Megjelenés előtt az összegyűlt anyagról francia nyelvű rezümé készült, és a szövegek végső verzióját a Ballhausplatz albánreferense, Zwiedinek von Südenhorst hagyta jóvá.

Az albánakciók részeként Kállay Benjámín ösztönzésére és az átalakuló kultuszprotektorátusi iskolarendszer számára Thallóczy Lajos elkészítette az első modern albán nyelvű olvasókönyvet az albán nemzeti történelemről. A történelmi tudat megteremtésének, illetve megerősítésének ötlete eredendően Theodor Ippen shkodrai főkonzultól származott. 1897-ben azzal a kéréssel fordult Agenor Gołuchowski közös külügyminiszterhez, hogy támogassa egy albán nyelvű népies Albánia-történet megjelenítését. A könyvre Ippen szerint több okból is szükség volt: egyrészt az albán olvasóknak úgy kellett bemutatni a dicső nemzeti történelmet, hogy az ne legyen azonos az Oszmán Birodalom történetével. Másrészt szükség volt egy egységes albán helyesírás és ábécé megteremtésére, amelyhez a kötet komoly tapasztalatokkal szolgálhat. Ippen szerint a mű könnyen elkészíthető, mivel a közös pénzügyminisztérium levéltárának igazgatója, Thallóczy Lajos évtizedek óta gyűjtötte a balkáni népek történetére vonatkozó anyagokat, így a szükséges levéltári források már rendelkezésére álltak.⁹

Gołuchowski külügyminiszter két feltétellel elfogadta és támogatta a javaslatot: a mű nem lehet Oszmán Birodalom-ellenes, illetve nem derülhet ki a kiadásból, hogy ehhez a Monarchiának bárminemű köze lenne. Thallóczy örömmel vállalta a feladatot, és 1898 szeptemberére már készen is állt a német nyelvű kézirat, majd néhány hónap elteltével az albán nyelven kinyomtatott 600 példány is. A könyv szerzőként nem tüntetett fel senkit, csak azt jelezte, hogy a szerző egy északi nyelvjárásban beszélő albán, azaz egy „geg”. A kiadás helyszínéül pedig Alexandriát jelölték meg. Az *Albánia története egy gegtől, aki szereti a hazáját* kiadásának 1898-as éve szimbolikus dátum.¹⁰ A Monarchia 1897-ben indította első nagyszabású albánakcióját, amelynek komoly célkitűzése volt az albán nemzeti érzés felkeltése és megerősítése a muszlim albánok körében is.

A könyv pozitív albániai fogadtatásáról és az albán olvasóközönség vallási és foglalkozásbeli összetételéről a bécsi nemzeti levéltár számottevő forrásokkal

9 ÖStA HHStA PA XIV/Kt. 20, Ippen levele Gołuchowskiinak, Shkodra, 1897. május 18. No. 14. Abfassung einer albanesischen Geschichte. Faksimilében és albán fordításban közli: Thallóczy, 2008. 25., 55–57.
10 Thallóczy, 2008.

rendelkezik.¹¹ A mű pontos hatása az albán nemzeti mozgalom korabeli tagjaira azonban még nem teljesen ismert. Annyit azonban tudunk, hogy népszerű irodalomnak számított: számos szóval és kifejezéssel gazdagította a nyelvet, a nemzeti ideológiát, illetve – ismerve a 20. századi albán historiográfia alakulását – forrása lett számos történelmi alaptézisnek.¹²

A századfordulón Thallóczy a könyv megírása mellett még egy ponton igyekezett kívülről befolyásolni az albán nemzeti mozgalmat. Mivel az albán történelmet a rendelkezésére álló források alapján saját korában talán a legjobban ismerte, kísérletet tett arra, hogy „megteremtse” a Monarchia „italo-albánjait”. Az italo-albánok ősei eredendően a 15–16. században menekültek az oszmán hódítás elől Dél-Itáliába. A 19. század első felében jól képzett értelmiségi rétegük korán felfedezte történelmi gyökereit. Az albán nemzeti mozgalom megindítása – a nyelvújítás kezdete, a nemzeti irodalom megteremtése – a 19. század első felében az ő nevéhez fűződik. A századfordulón az olasz diplomácia albániai terveinek kivitelezésében gyakran használta fel őket politikai célokra.

A Monarchia területén négy olyan falu létezett, amelynek (geg) albán lakossága volt: az egykori pétervárad határőrezred két faluja, Nikinci és Hrkofci, továbbá a Pula melletti Peroj, valamint a Zárához közeli Borgo Erizzo. Ezek közül Ippen és Thallóczy a dalmáciai Borgo Erizzo (horvátul: Arbanasi; albánul: Arbanas; magyarul: Orbonás) nevű falut tartotta alkalmasnak a kísérletre, mivel az itt élők, bár már erősen el voltak horvátosodva és olaszosodva, még beszéltek albánul. Thallóczy ismervén a külföldi albán kolóniák, különösen az italo-albánok óhazára gyakorolt jelentőségét, a századfordulón programot dolgozott ki arra vonatkozólag, hogy miként lehetne a lakosság albán nemzeti tudatát ebben a faluban felkelteni és a Monarchia céljaira felhasználni.¹³

Borgo Erizzo története

A Borgo Erizzói albánok, a kelméendi törzs tagjai a 18. század elején, három hullámban érkeztek mai hazájukba az oszmán hadsereg toborzói és a birodalom felekezeti elnyomó politikája elől menekülve. Az első 21 család, mintegy 450 fő, 1728-ban érkezett meg Shkodra, Ulcinj vagy Bar környéki falvaikból. A magukat arbanasnak nevező etnikai közösség először Kotorba menekült, ahonnan a velencei hatóságok telepítették át őket Zárába. A második hullám, 28 család mintegy 199 fővel, 1733-ban menekült Dalmáciába. Az utolsó nagy áttelepülésre 1754-ben került sor. Az albánok letelepítését az elnéptelenedő partszakaszra a velencei adminisztráció szervezte meg, és a zárai püspök, Visko Zmajević¹⁴ segítette. Az első évtizedekben Prende, Šestani, Ćurkovići és Paleke területén jelölték ki az újonnan érkezettek helyét, illetve

11 ÖStA HHStA PA XIV/Kt. 20, 1. Note des Gemeinsamen Finanzministeriums mit Bezug auf Hofrat Thallóczy's 'Geschichte Albanien', 1897. szeptember 15. 2.

12 A könyv több tucat példányát őrzi: ÖStA HHStA, PA XIV/ Kt. 22–23.

13 ÖStA HHStA PA XIV/Kt. 3, Borgo Erizzo.

14 Babić, 2005. 207–228.

Zemunikban, Kotorban és Dubrovnikban. Összességében azonban az albánok beolvadtak az itteni horvát és olasz nyelvű közösségekbe. Anyanyelvüket egyedül Borgo Erizzóban őrizték meg. Borgo Erizzo a nevét arról a zárai mágnásról kapta, akinek a földjén az albánokat – az akkori város falain túl – letelepítették.¹⁵

A Velencei Köztársaság bukását (1797) követően a falu, egész Dalmáciával egyetemben, a Habsburg Birodalom fennhatósága alá került. Az itt élő albánok egy része etnikailag elolaszosodott. A zárai egyházi iskolák hatására viszont az albán származású klerikusok glagolita írással, horvát nyelven leveleztek, és a nemzetté válások korában a horvát nemzeti identitások vonzáskörébe kerültek.¹⁶ A község az olasz és a horvát nemzeti eszmék terjedésének, továbbá annak ellenére, hogy az itt élőknek a 19. század végéig nem volt élő kapcsolata az óhazával, megőrizte eredeti anyanyelvét.¹⁷ Az 1908. évi népszámlálási adatok szerint a falunak 1908-ban 84 háza és 2588 lakosa volt. Ebből 2573 volt római katolikus, 13 görögkeleti és két egyéb felekezetű. A nemzetiségi arányokat tekintve: a római katolikusok közül 2415 fő horvátnak, 117 olasznak, 18 németnek és 23 egyébnek vallotta magát.¹⁸

Borgo Erizzo történetére és az itt élő albánokra először a 19. század utolsó harmadában figyelt fel a politika és a tudomány.¹⁹ Az ekkor megkezdődő nyelvészeti, néprajzi és történeti kutatások a két világháború között, illetve napjainkban nyertek újabb lendületet.²⁰ A falut az Osztrák–Magyar Monarchiában megszülető albanológia első generációjának nyelvészei az 1870-es évektől kutatták. Franz Miklosich az 1870-es évek elején gyűjtötte az első nyelvi adatokat Borgo Erizzóban. Gustav Weigand 1911-ben dolgozta fel a település albán nyelvjárását.²¹ A nyelvjárás első nyelvtani leírója az olasz Carlo Tagliavini lett 1937-ben.²²

A község történelméről elsőként az italo-albánokat is kutató Tullio Erber írt könyvet 1883-ban. A kötet fontos adatokat rögzített a falu néprajzi, antropológiai és etnikai jellegzetességeiről is. Borgo Erizzo 1883-ban még két kilométerre feküdt Zárától. Az itt élők saját jogszokásaikra épülő politikai autonómiát élveztek, és háromnyelvűek voltak. Az albán nyelv ekkor már kiveszőben volt. A falu lakossága alapvetően analfabéta volt, pusztán néhányan folytattak Zárában komolyabb tanulmányokat. A helyi iskolában az 1880-as évek első felében megugrott a diákok száma. Míg az 1880–1881-es tanévben 51 fiú és 20 lány járt iskolába, két évvel később már 90 fiú és 96 lány látogatta az oktatási intézményt.²³ Az osztrák tartományi adminisztráció 1896-ban szervezte újjá az általános iskolai oktatást a faluban. Az iskolában alapvetően olasz nyelvű oktatás folyt, a horvátot heti két órában tanították.²⁴

15 Willer-Gold et al., 2016. 103–104.; Erber, 1996. 89–99.; Stipčević, 2011.

16 Diklić, 2006. 655–665.

17 Willer-Gold et al., 2016. 104.

18 Thallóczy, 1912. 22., 27.; Jireček, 1916. 86.; Thallóczy, 1916. 322–330.; Diklić, 2006. 656.

19 Erber, 1883; Erber, 1996. 88.

20 Marussio–Stazzi–Tolomeo, 2006.

21 Miklosich, 1870; Weigand, 1911.

22 Tagliavini, 1937.

23 Erber, 1996. 99–111.

24 Willer-Gold et al., 2016. 104.

Borgo Erizzo és a Monarchia albánakciói

Thallóczy Lajos számtalan dalmáciai útjának egyikén, az 1880-as évek első felében fedezte fel Borgo Erizzót. Ezekben az években már tudatosan gyűjtötte az albánokról szóló történeti, néprajzi és nyelvészeti forrásokat, így beszerezte Tullio Erber könyvét is. Mielőtt Thallóczy kidolgozta volna javaslatait arról, hogy a dalmáciai albánokat miként is kellene felhasználni a Ballhausplatz akcióiban, 1897 késő nyarán arra kérte Shkodrából származó bizalmasát, a Triesztben élő kereskedő Stefan Curanit (1865–1941), hogy látogassa végig a Monarchiában élő albán közösségeket, mérje fel nyelvi viszonyaikat, gyűjtsön róluk adatokat, illetve győzze meg vezetőiket az anyanyelv ápolásának fontosságáról. Curani 1897 szeptemberében járta végig a dalmáciai falvakat, és tapasztalatait olaszul foglalta össze.²⁵ Curani jelentésének kézhezvétele után nem sokkal, októberben Thallóczy is felkereste Borgo Erizzót, hogy személyesen tájékozódjon a helyi viszonyokról.²⁶

Thallóczy első benyomásait Theodor Ippennel osztotta meg.²⁷ A történész-hivatalnok úgy látta, hogy a mintegy két és fél ezer főnyi lakosság még élő nyelvi közösséget alkot, ezért némi állami beavatkozás segítségével alkalmas lesz arra, hogy a Monarchia albánakcióinak részesévé váljon. Első lépésként azt javasolta, hogy az albán nyelv helyzetének megerősítése érdekében a dalmáciai kormányzat alapítson egy esti iskolát a községben. Az iskola élére olyan egyházi személyt képzelt el, aki a dualista birodalom híve, albán származású és képes tankönyvet írni a helyi dialektusban. Az esti iskola mellett javaslatot tett egy helyi nyomda megalapítására is, amely alapvetően albán nyelvű tankönyveket nyomtatott volna.²⁸

Követve az italo-albán nemzetépítési mintákat, Thallóczy albán nyelvű irodalmi mozgalmat szándékozott a községben életre hívni, amellyel tovább erősítette volna az albán nyelv helyzetét. Az irodalmi mozgalom helyszínéül azért választotta a zárai hatóságok védelme alatt álló Borgo Erizzót, mert szerinte egy hasonló törekvés Dél-Dalmáciában zátonyra futna a montenegrói ügynökök ellenakciói hatására. Az albán olvasási kedv felkeltésére olcsó kiadványokkal – népkönyvekkel, népszerű kalendáriumokkal, vallási és világi könyvecskékkel – kívánta ellátni a falu olvasóközönségét. A kiadványok tervezésekor a Matica Hrvatska tapasztalataira akart építeni.²⁹

Az irodalmi program, egyben az albán írásbeliség terjesztésének egyik legfontosabb eszköze egy olyan újság lett volna, amelyet a falu lakói egyesületi keretek között adnak ki. Curani már 1897 szeptemberében megnyerte a Borgo Erizzói papságot egy új újság ötletének. Don Christoforo Stipčević és don Miho Curlović

25 ÖStA HHStA PA XIV/Kt. 3, Zuranyi: Giornale del mio viaggio, 1897. szeptember 25. 1–16.; ui. Thallóczy levele Gofuchowskinak, Velenca, 1897. október 5. 11.

26 Gostentschnigg, 2018. 171., 316., 341., 355., 378.

27 ÖStA HHStA PA XIV/Kt. 20/2, Pallium nélküli levelek, amelyek a Thallóczy-féle albán történelemkönyvvel függenek össze, Thallóczy és Ippen tárgyalása és javaslatai a kézirat nyomtatásáról és terjesztéséről; ui. Thallóczy levele, Zára, 1897. szeptember 23. 1–19.

28 ÖStA HHStA PA XIV/Kt. 3, Zuranyi: Giornale del mio viaggio, 1897. szeptember 25. 1–16.; ui. Thallóczy levele Gofuchowskinak, Velenca, 1897. október 5. 6.

29 ÖStA HHStA PA XIV/Kt. 3, Thallóczy levele Gofuchowskinak, Velenca, 1897. október 5. 1., 9.

két világi értelmiségivel, az „olasz” Pietro Marušićsal és a „nagyhorvát” L. P. Reljával közösen kiáltványban jelentették be a lap megindítását. A kiáltványban megfogalmazott vállalásokat pár héttel később Thallóczy és Ippen némileg revideálta. Ezek szerint a *Zâni i Šćyptarit* olyan, havonta kétszer megjelenő folyóirat lenne, amelynek 8–12 oldalát irodalmi, gazdasági, kereskedelmi és szépirodalmi cikkekkel töltenék meg, továbbá az albán nemzeti gondolat terjesztése mellett a dalmáciai olasz propaganda visszaszorítását is várták tőle. A cikkek tartalmáról a bécsi és shkodrai szerkesztőségekben döntenének, a szerzők pedig albániai levelezők lennének. A folyóiratot ötszáz példányban tervezték megjelentetni, amelyből százötven példányt Borgo Erizzóban, száz példányt a szlavóniai albánok között osztottak volna szét. Ippen az Oszmán Birodalomban élő albánok számára százötven példányt kért, míg a maradék száz példánnyal Thallóczy rendelkezett volna szabadon. A *Zâni i Šćyptarit* első számainak szerkesztői feladatait Curani vállalta magára. Thallóczy elképzelése szerint az újság három-négy hónap elteltével életképesé válik, ha az indulást a közös külügyminisztérium mintegy 1900 forinttal elősegíti. Ha pedig a lap már életképes lesz, és cikkeit helyi szerkesztők állítják össze, Curani képességeit arra lehetne használni, hogy a zárai Lovro Mihačević³⁰ páter segítségével bosznia-hercegovinai tankönyveket fordítson albánra.³¹ A geg dialektusban kiadandó újság egy olyan latin betűs albán ábécével jelent volna meg, amelynek betűit Thallóczy közreműködésével Bécsben kezdték összeállítani („a, ä, b, c, ć, č, d, dh, e, ë, f, g, g, h, i, j, k, l, lh, m, n, n̄, o, ö, p, q, r, s, ś, t, th, u, y, v, z, z [q, x, w]),³² s amely figyelembe vette a Borgo Erizzó-i albán dialektus sajátosságait, valamint a horvát ábécét. Az ábécét a shkodrai albán katolikus nyelvűvelők figyelmébe is ajánlották.³³ Az albán ábécét Thallóczy csak javaslatnak szánta, annak további sorsáról meglátása szerint az albánoknak kell majd dönteniük.³⁴

Borgo Erizzónak Thallóczy Lajos kereskedelmi és gazdasági szerepet is szánt. A falu lakóit egyrészt fel kívánta használni arra, hogy a shkodrai bazárban a helyi albán kereskedőkkel közösen mintaboltot nyissanak a monarchiabeli, különösen a boszniai áruknak. Másrészt segítségükkel kapcsolatokat akart kiépíteni a triezsti és velencei albán kereskedőkkel, hogy patrióta céloknak nyerje meg őket.³⁵

Thallóczy Lajos Borgo Erizzóval kapcsolatos javaslatait elsőként Theodor Ippen és Julius Zwiedinek vitatta meg és referálta a közös külügyminiszternek. Véleményük kialakítása előtt meghallgatták az isztambuli osztrák-magyar nagykövet, Heinrich Calice és az albán Faik Konica észrevételeit. Az albán ügyek referense és a shkodrai főkonzul úgy látta, hogy Thallóczy javaslatait érdemes átgondolni és többségüket megvalósítani. Mindketten úgy vélték, hogy van esély arra, hogy a Borgo

30 Az albánok iránti érdeklődését a horvát Mihačević az első világháború előestéjéig megőrizte. Lásd: Mihačević, 1913.

31 ÖStA HHStA PA XIV/Kt. 3, Thallóczy levele Gofuchowskinak, Velence, 1897. október 5. 2–4., 7–8.

32 ÖStA HHStA PA XIV/Kt. 3, Zuranyi: Giornale del mio viaggio, 1897. szeptember 25. 10.

33 ÖStA HHStA PA XIV/Kt. 20/2, Pallium nélküli levelek, amelyek a Thallóczy-féle albán történelemkönyvvel függnek össze, Thallóczy és Ippen tárgyalása és javaslatai a kézirat nyomtatásáról és terjesztéséről; ui. Thallóczy levele, Zára, 1897. szeptember 23. 9–15.

34 ÖStA HHStA PA XIV/Kt. 3, Thallóczy levele Gofuchowskinak, Velence, 1897. október 5. 4–5.

35 Uo. 10.

Erizzó-iak albán származását a Monarchia közvetlenül is felhasználhatta új Albánia-politikája megvalósításában.³⁶ Pusztán az irodalmi programot illetően fogalmaztak meg eltérő véleményt: szerintük a Faik Konica szerkesztette brüsszeli *Albanie* című folyóirat köré érdemes az új nemzeti irodalmi mozgalmat megszervezni. Ami pedig a Borgo Erizzó-i terveket illeti, végrehajtásukba be kell vonni a zárai kormányzóság hivatalait (k.k. Statthaltereien in Zara) is.³⁷

Hosszas egyeztetések után, a századforduló környékén végül megszervezték az új Borgo Erizzó-i esti iskolát, amely egyrészt albán nyelvtanfolyamokat indított a helyi lakosság számára, másrészt tanítóképzőként szolgált jövődi nyelvitanárok számára. A nyelvtanfolyamokat két tudásszinten indították, és a diákok vállalkozó kedvét évi 100–200 koronás ösztöndíjakkal serkentették. Az iskola működése során azonban bizonyosan jelentkeztek szakmai (tankönyv, oktatói kar) és közigazgatási (hatásköri) problémák, mivel 1900 utolsó hónapjaiban a közös külügyminisztérium tárgyalásokat kezdeményezett a dalmáciai kormányzósággal és az osztrák oktatásügyi minisztériummal az iskola helyzetének rendezéséről.³⁸

Az iskola sajátos működési módjáról az érintett közigazgatási és hatalmi szervek végül 1901-ben egyeztek meg. Ezt követően az intézmény nemcsak Borgo Erizzó-i diákokat fogadott, hanem szélesre tárta kapuit a zárai fiatalok, 1903 után pedig minden dalmáciai és monarchiabeli érdeklődő előtt. Sőt arra is volt példa, hogy az óhazából csábítottak ide albán diákokat. Mivel a tanítóképző igazgatása és a nyelvtanfolyamok szervezése végső soron a Ballhausplatz albánakcióit szolgálta, fontos kérdéssé vált annak a bizalmi embernek a megtalálása, aki a politikai és irányítási feladatok ellátása mellett tanárként és az albán nyelv ismerőjeként is helyt tud állni. Ennek a felelős személynek a kiválasztása azért volt rendkívül nehéz, mert a Monarchia albánszakértői nem csak egy lojális szakembert kerestek. Olyan valakire volt szükségük, aki tanári munkája mellett hajlandó aktívan részt venni az albán nemzeti mozgalomban, illetve az albán nemzet- és államépítésben. E fontos tanárember kiválasztásának feladatát a shkodrai főkonzul, Theodor Ippen vállalta magára.³⁹

Ippen legfőbb célja az volt, hogy a Borgo Erizzó-i tanfolyamok olyan világi albán tanítókat neveljenek ki, akik idővel át tudják venni az albán nyelvű tanítást a katolikus kultuszprotektorátus oktatási intézményeiben a helyi, olasz orientációjú klerikusoktól. Ippen kezdetben Borgo Erizzó-iakból kívánta az első generációt kinevelni, majd idővel már Shkodrából igyekezett egy-egy diákot Dalmáciába irányítani. Első jelöltje a tanítóképző vezetésére egy bizonyos Niko Marušić volt, aki mellé a Makarskán tanító Krsto Curkovićot nézte ki segítőnek. Borgo Erizzo közelében ugyanis csak kettejüknek volt megfelelő albán- és horvátnyelv-tudása. Mivel a falu

36 Albánia 1912 előtt pusztán földrajzi fogalom: a terület, ahol albánok élnek.

37 ÖStA HHStA 19/Nachlaß Kral, Kt. 1, XII. Die albanesische Action des k.u.k. Ministeriums des Aeußern im Jahre 1897. 20.; ui. Zwiedinek feljegyzése Gołuchowskinak az Ippen- és Thallóczy-féle javaslatokról, Bécs, 3., 5.; Toleva, 2013. 108., 397.

38 ÖStA HHStA PA XIV/Kt. 3, Borgo Erizzo, az osztrák oktatási és kultuszminisztérium levele Gołuchowskinak, Bécs, 1900. november 27., 2405/C.U.M.; Ramadani, 2011. 60–62.

39 ÖStA HHStA PA XIV/Kt. 3, Albanesische Sprachkurse in Borgo Erizzo 1897–1906, Ippen jelentése Gołuchowskinak, 1901. január 2. No. 1 A-B.

geg dialektusa nehezen volt érthető, és az albánakciók számára olyan nyelvtanárokat kívántak képezni, akik egész Albánia területén kommunikálni tudnak, Ippen az 5-6 hónapos nyelvtanfolyamokhoz shkodrai tanárokat keresett. A shkodrai nyelvtanárok további előnye az volt, hogy segítségükkel a jövőbeni albán tanítókat az Oszmán Birodalom viszonyaira és az osztrák–magyar politika elvárásaira is fel lehetett készíteni.

Ippen első shkodrai jelöltjei a Borgo Erizzó-i nyelvtanfolyamok élére a ferences Gjergj Fishta (1871–1940) és a jezsuita Ndre Mjeda (1866–1937) voltak. Azért esett rájuk a főkonzul választása, mert mindketten az új, osztrák–magyar anyagi támogatással átszervezett kultuszprotektorátusi intézményrendszer működtetői és az albánpolitika reformjainak haszonélvezői voltak. Nem mellesleg pedig az albán nemzeti mozgalom aktivistái és az albán irodalmi megújulás legismertebb alakjai. Fishta az 1899-ben alakult shkodrai *Bashkimi* irodalmi társaság tagja volt, amely egy latin betűs ábécé kialakítása mellett nyelvújítási célokat tűzött ki.⁴⁰ A társaság idővel – személyes ellenségeskedések miatt – kettévált. Az elégedetlenkedők 1902-ben, éppen Ndre Mjeda vezetésével, megalakították az *Agimi* irodalmi társaságot. Az *Agimi* szintén kidolgozott egy saját latin ábécét. E két társaság, amely osztrák–magyar szubvenciókban részesült, volt az albán nyelvi reformok egyik legfontosabb motorja az új évszázad első évtizedében.⁴¹

Bár a két szerzetes teljes mértékben alkalmas lett volna a kiszemelt feladatok ellátására (mindketten tudtak horvátul), Ippen végül mégis megváltoztatta döntését. Egyrészt már 1901-ben látszottak annak a konfliktusnak a jelei, amelyek a *Bashkimit* a következő évben kettészakították, és a főkonzul nem akarta a vitatkozó feleket közös intézménybe helyezni. Másrészt pedig Fishta és Mjeda nemzetépítési és irodalmi tevékenységére az albán óhazában nagyobb szükség volt, mint Dalmáciában. A választás végül Pasquale (Paško) Bardhi ferences atyára esett.⁴²

Bardhi atya felkészültségét mind a főkonzul, mind a ferences rend megfélemlőnek találta. Hasonlóan Fishtához, Bardhi atya is Bosznia-Hercegovinában tanult, és rövid ideig papként szolgált Korčula szigetén. Szintén mellette szól, hogy a művészlélek Fishtához és Mjedához képest következetes és szigorú tanárnak számított. Pasquale Bardhi atya kezdetben nem fogadta el a felkérést, de végül 1901 késő tavaszán beadta a derekát azzal a feltétellel, hogy magával viheti édesanyját és nővérét, illetve hogy személyében nem lesz alárendelve a zárai ferences gvardiánnak. Miután a zárai kolostor jelezte, hogy elfogadja Bardhi feltételeit, azaz befogadja és ellátja őt és családját úgy, hogy közben nem tekintik a kolostor szerzetesének, az albán ferences júliusban Bécsbe utazott, hogy személyesen is bemutatkozzon a Ballhausplatzon. A közös külügyminisztérium közben már lezárta tárgyalásait az

40 A társaság a nyelvújítás tekintetében elsősorban a szóalkotásban jeleskedett. Priifti, 2002. 350–351.

41 Rizaj, 1969. 120–122.; Schwanke, 1969a. 70–73.; Schwanke, 1969b. 63.

42 ÖStA HHStA PA XIV/Kt. 3, Albanesische Sprachkurse in Borgo Erizzo 1897–1906, Ippen jelentése Gofuchowskinak, Shkodra, 1901. január 2. No. 1 A-B; ui. Ippen levele Gofuchowskinak, Shkodra, 1901. június 20. No. 19B; ÖStA HHStA PA XIV/Kt. 3, Albanesische Sprachkurse in Borgo Erizzo 1897–1906, Varia – Bardhi (Pallium), Ippen jelentése Gofuchowskynak, Shkodra, 1901. február 7. No. 2. B.; Deusch, 2009. 460., 557., 577., 580., 589., 597.

osztrák oktatási minisztériummal, a dalmáciai kormányzósággal és a zárai hatóságokkal arról, hogy az iskola finanszírozását miként oldják meg, illetve hogy az iskola milyen módon illeszkedik be a helyi oktatási intézmények struktúrájába. Ezt követően már semmi akadály nem volt annak, hogy 1901 szeptemberében megkezdődjön az oktatás, és Borgo Erizzo része legyen az új osztrák–magyar albánpolitikának.⁴³

A Borgo Erizzói esti iskola és a féléves albán nyelvtanfolyamok 1901-ben indultak el a helyi iskola épületében (heti 3-4 óra albánórával). A tanítóképző első évfolyamába 14 fő jelentkezett, és 40 diák az esti iskolába. A második tanévben már 60–80 tanulót vártak a helyiek közül. Julius Zwiedinek, a Ballhausplatz albán-referense nagyon biztatónak értékelte a kezdeti eredményeket. Meglátása szerint valódi esély nyílt arra, hogy a faluban megerősödjön az albán nyelv használata, kialakuljon egy elkötelezett albán közösség, amely tanítókkal és kereskedőkkel állhat az állam szolgálatába.⁴⁴

Pasquale Bardhi atya megbízható vezetőnek és alkalmas tanárembernek bizonyult. A Borgo Erizzói albánnyelv-oktatást biztosan kézben tartotta, szervezési és egyéb feladatait megfelelően ellátta. Mindennapi tevékenységét az osztrák oktatási és kultuszminisztérium és a dalmáciai kormányzóság a zárai hatóságokon keresztül ellenőrizte. A fizetésekről és tankönyvekről idejében gondoskodtak. Emellett néhány száz koronás összegeket a közös külügyminisztérium is rendszeresen támogatta az iskola működését és az alkalmazottak kiadásait. Bardhi atya jelentéseit a zárai hatóságoknak, az illetékes osztrák minisztériumnak és a Ballhausplatznak címezte. Az atya rendszeresen beszámolt a diákok számáról, nemzetiségi és felekezeti hovatartozásáról, valamint tanulmányaik állásáról. Röviden ismertette az olasz és a horvát nemzetépítés hatásait az iskolára és a falu lakóira. Összefoglalókat készített az egyházi és a világi hatóságok iskolalátogatásairól, a tanfelügyelet észrevételeiről, a tanrend alakulásáról és az oktatók tevékenységéről. Emellett jelentéseket írt az óhaza irodalmi és nyelvi törekvéseiről, az ábécével kapcsolatos vitákról, de a dalmáciai ferences rend belső problémáiról is.⁴⁵

Osztrák–magyar levéltári források bizonyítják, hogy Agenor Gołuchowski külügyminiszter, Thallóczy Lajos és Theodor Ippen aktívan figyelemmel kísérték az esti iskola és a nyelvtanfolyamok sorsának alakulását. Bardhi atya tevékenységével mindhárman meg voltak elégedve. Az elégedettséget jelezte, hogy a közös külügy-

43 ÖStA HHStA PA XIV/Kt. 3, Albanesische Sprachkurse in Borgo Erizzo 1897–1906, Ippen levelei Gołuchowskinak, Shkodra, 1901. február 7. No. 2. B.; 1901. július 10. No. 24. D.; 1901. szeptember 11. No. 448/2.; ÖStA HHStA PA XIV/Kt. 3, Albanesische Sprachkurse in Borgo Erizzo 1897–1906, az osztrák oktatási és kultuszminisztérium levele Gołuchowskinak, Bécs, 1901. július 15. No. Z. 1601/C.U.M.; a zárai hatóságok levele az osztrák oktatási és kultuszminisztériumnak, Zára, 1901. július 31. No. 3483/pr.; az osztrák oktatási és kultuszminisztérium levele Gołuchowskinak, Bécs, 1901. május 13. No. 1117/C.U.M.

44 ÖStA HHStA 19/Nachlaß Kral, Kt. 1, XVI. Mémoire über Albanien (Ende 1900 bis Anfang 1905), Albanesische Sprachkurse in Borgo Erizzo 1897–1906, 18; ui. XIII. Der Stand der nationalen Bewegung in Albanien am Schlusse des Jahres 1901 und das Verhältnis der k.u.k. Regierung zu derselben, 14.; Ramadani, 2011. 62.

45 ÖStA HHStA PA XIV/Kt. 3, Albanesische Sprachkurse in Borgo Erizzo 1897–1906, Varia – Bardhi (Pallium), különösen az osztrák oktatási és kultuszminisztérium levele Gołuchowskinak, Bécs, 1902. július 8. No. 1652/K.U.M.

minisztérium az atya 300–500 koronás szubvencióját 1906-ban megemelte: éves fizetése 1000 koronára emelkedett.⁴⁶

A Borgo Erizzó-i iskola tevékenységét a shkodrai osztrák–magyar főkonzulátuson keresztül kapcsolták össze az óhazában tevékenykedő nemzeti mozgalom köreivel. A shkodrai főkonzul gyakran utazott a faluba, a közös külügyminisztérium nevében ő ellenőrizte az itt folyó munkát. Az ellenőrző utak során felmérték az iskola lehetőségeit és összehangolták tevékenységét az osztrák–magyar albánakciók igényeivel, illetve az Oszmán Birodalomban tevékenykedő albán nemzeti aktivisták érdekeivel.⁴⁷ Utóbbi két törekvésre jó példa, hogy a Borgo Erizzó-i hírekről (a nyelvtanfolyamokról, a tanárok tevékenységéről, a diákok előmeneteléről és létszámáról, illetve hogy küszöbön áll egy albán nemzeti egyesület megalakítása) 1902 után rendszeresen beszámolt Faik Konica lapja, a brüsszeli *Albanie*.

A Borgo Erizzó-i esti iskola 1903-ban megnyitotta kapuit a helyi lányok előtt is, akik heti három órában tanulhattak albánul. Ettől az évtől kezdve a tehetségesebb diákokat Bardhi és a közös külügyminisztérium segítségével a helyi hatóságok gimnáziumokba és egyéb középfokú intézményekbe irányították tovább.

Bardhi atya egészsége 1905-ben megromlott, és a következő évben kénytelen volt posztjáról lemondani (jövedelemnövekedése emiatt már inkább volt egyfajta nyugdíj, mint fizetés). Bár helyére szinte azonnal jelentkezett a koszovói születésű Stjefën Gjecovi atya (1874–1929), aki később azzal vált az albán nemzeti újjászületés ismert alakjává, hogy kodifikálta az íratlan törzsi szokásjogot,⁴⁸ a közös külügyminisztérium választása egy mirdita szerzetesre, Gjergj Kolecire esett.⁴⁹ Koleci egészen az első világháború kitöréséig vezette a Borgo Erizzó-i iskolát.

Az önálló albán állam megalakulásának pillanatában már kétségkívül létezett egy olyan Borgo Erizzó-i albán diaszpóra, amely aktívan részt kívánt venni a nemzetállam megalakításában. Bár e közösség jelentősége nem volt mérhető a nagy külföldi városokban (Szófia, Bukarest, Boston) tevékenykedő albán diaszpórákéhoz vagy az italo-albánokéhoz, politikai megnyilvánulásai, illetve nemzetépítési tapasztalatai fontos támogatást jelentettek a Ballhausplatz albánpolitikája számára.⁵⁰ A politikai megnyilvánulások közül érdemes megemlíteni, hogy a Borgo Erizzó-i albán egyesület aktívan részt vett a Triesztben megrendezett albán nemzeti kongresszus munkájában (1913. március 1–4.),⁵¹ amelynek az volt a célja, hogy valami-

46 ÖStA HHStA PA XIV/Kt. 3, Albanesische Sprachkurse in Borgo Erizzo 1897–1906, Varia – Bardhi (Pallium), különösen az osztrák oktatási és kultuszminisztérium levele Gołuchowskinak, Bécs, 1902. július 8. No. 1652/K.U.M.

47 Ramadani, 2011. 62–69.

48 A kanun publikálására 1933-ban került sor: Gjecovi, 1933. Gjecovi munkájáról és a kanun kodifikálásáról lásd: Popovci, 1972. III–XIV.

49 Deusch, 2009. 464., 533., 805.; Ramadani, 2011. 62–69.

50 Gostentschnigg, 2010. 30–35.

51 ÖStA HHStA PA XII/Kt. 422, k. Albanesenkongress in Triest 1913. III., Berchtold piszkozata Méreynek (távirat), 1913. március 7. Prot. No. 1893.; ui. Capovilla Pietro Vukich távirata, Zára, 1913. február 23. No. 247/201.; KA Nachlässe und Sammlungen, B 1450. Nachlass Conrad von Hötzendorf, Kt. B 1450:82, III. és VI. Albanerkongress in Triest, a trieszti osztrák–magyar rendőrigazgató jelentései, Trieszt, 1913. március 2. Geh. Nr. 93/II. és 1913. március 3. No. nélkül.

féle összalbán egységet demonstráljon és összalbán igényeket fogalmazzon meg.⁵² A politikai reprezentáció szintén fontos pillanata volt, amikor a Borgo Erizzó-i albán közösség képviselői 1914. március 10-én bemutatkoztak az albán fejedelemnek, Wilhelm von Wiednek.⁵³

A Borgo Erizzó-i-ak, pontosabban a helyi iskola nemzetépítési tapasztalatait a Ballhausplatz beépítette az 1912-ben induló, úgynevezett albán iskolaakcióinak terveibe. Az iskolaakció célja az volt, hogy évente több tucat albániai előkelő fiatalot oktassanak Ausztria és Magyarország alsó- és középfokú intézményeiben, hogy a diákok később az albán nemzetépítés aktivistái, a nemzetállam működtetői és az osztrák–magyar érdekek képviselői legyenek. Az akciókba a Ballhausplatz bevonta mind a Borgo Erizzó-i albán tanítókat, mind a helyi tanulni vágyó fiatalokat. A Borgo Erizzó-i iskolától – ahogy egyébként minden más érintett osztrák és magyar oktatási intézménytől – a közös külügyminisztérium azt várta el, hogy eredményesen közvetítse a Monarchia értékeit és kultúráját az Albániából érkező diákoknak.⁵⁴

Borgo Erizzo és a Monarchia albánszakértői

A Borgo Erizzó-i iskola 1903-ban kitárta kapuit azon osztrák és magyar tisztviselők és katonatisztek előtt, akik különböző okok miatt aktívan részt kívántak venni a Monarchia új albánpolitikájában. A nyitás mögött az állt, hogy a közös külügyminisztériumnak és a vezérkarnak szüksége lett jól képzett és széles körben alkalmazható albánszakértőkre. A tisztviselők és katonatisztek számára indított nyelvtanfolyamok kezdetben nyaranta indultak. Sajnos nem áll rendelkezésre adat arról, hogy az évek során pontosan kik is alapozták meg így karrierjüket, de az bizonyosnak tűnik, hogy elsősorban a közös hadsereg küldött ide hallgatókat. Csupán egy olyan személy életrajzát rekonstruálta eddig az osztrák Kurt Gostentschnigg, aki Borgo Erizzóból indulva vált a Monarchia egyik legfontosabb albánszakértőjévé. Ez a szereplő nem más, mint Heinrich Clanner von Engelshofen (1877–1947), a vezérkar felderítőtisztje.

Clanner főhadnagy 1903-ban vett először részt Borgo Erizzó-i nyelvtanfolyamon. Nem elégedett meg a helyi nyelvórákkal, tanulmányait szabadidejében és éves szabadságai alatt is folytatta. Az iskola oktatóin keresztül felvette a kapcsolatot az észak-albániai katolikus klérus egyes tagjaival, hogy a nyelvgyakorláshoz és további ismeretek szerzéséhez levelezőtársakat találjon. Szorgalmának köszönhetően jól haladt a geg nyelvjárás elsajátításában. Az annexió előestéjére már jól működő és megbízható kapcsolati hálóval rendelkezett az albán katolikus papság körében, amely a közös vezérkarnak gyűjtött információkat. Érdemeit a közös had-

52 Csaplár-Degovics, 2010. 307–312.

53 ÖStA HHStA PA XIV/Kt. 53, 1. Fürst Wilhelm Prinz zu Wied, Hornbostel távirata, Durrës, 1914. március 10. No. 6/210.

54 ÖStA HHStA PA I/8, Kt. 710, Albanische Stipendiaten 1913; ui. Kt. 720. Schuljahr 1913/14, 21. Borgo Erizzo; ÖStA HHStA 19/Nachlaß Szápáry, Kt. 4, Stipendisten (pallium), Verzeichnis der albanischen Stipendisten des k.k. Handelsministeriums, Bécs, 1913. november.

sereg azzal ismerte el, hogy 1907-ben beosztották a vezérkarhoz, ahol felderítő-tiszt lett. 1907 és 1909 között számos észak-albániai megbízatást teljesített a vezérkar számára: földrajzi és infrastrukturális adatokat gyűjtött katonai térképek elkészítéséhez; helyismeretet szerzett; minőségi, nemcsak katonai, hanem külpolitikai igényeket is kielégítő jelentéseket készített az albániai viszonyokról; szemmel tartotta a térségben az olasz, montenegrói és szerb törekvéseket. Aktivitására és képességeire felfigyelt Conrad von Hötzendorf közös vezérkari főnök, aki Clannert megtette saját közvetlen albániai megbízottjának. Kettejük szakmai kapcsolata és egymás iránti bizalma úgy elmélyült, hogy Clanner legkésőbb 1913 őszétől tegezhetette a vezérkari főnököt.⁵⁵

Clanner legfőbb érdeme az volt, hogy 1903 után saját kezdeményezésre és a Borgo Erizzói iskolából fakadó lehetőségeket a legmesszebbmenőkig kihasználva kiépített egy olyan albániai kapcsolati hálót, amely a közös külügyminisztériumával párhuzamosan működött és a közös vezérkar rendelkezésére állt.⁵⁶ Követve az osztrák–magyar konzulok által kialakított kapcsolatiháló-építési technikákat,⁵⁷ kezdetben az észak-albániai katolikus klérusban és törzsek között szerzett jó kapcsolatokat (Prenk Doçi, Prenk Bib Doda), majd idővel a közép-albániai muszlimok körében is (elsősorban a Toptani nagyház tagjaival). Kapcsolatiháló-építésének fontos eleme volt, hogy részt vett a Ballhausplatz albánakcióiban. Clanner is egyike volt azon szereplőknek, akiken keresztül a közös külügyminisztérium a helyszínen segítette az albán nemzetépítést. A főhadnagy is részt vett albán nyelvű publikációk Oszmán Birodalomba történő becsempészésében és titkos terjesztésében. Az ő személyén keresztül is érkeztek szubvenciók helyi albán előkelőkhöz. Ennek eredményeként – hasonlóan az albánakciókért a helyszínen felelős konzulokhoz – Clannert is befogadták a nemzeti mozgalom helyi körei.⁵⁸

Összességében megállapítható, hogy a világháború előestéjére Clanner jó nyelvi ismeretekkel rendelkező, valódi albánszakértő lett, aki Borgo Erizzón keresztül került szoros kapcsolatba a Ballhausplatz albánakcióival. Aktivitása az albánakciók megvalósítása során idővel ahhoz vezetett, hogy tagja lett annak az Albánia-lobbinak, amely a Monarchia albánpolitikáját szakértői észrevételekkel, tanácsadással segítette. Clanner – hasonlóan több lobbista társához – ebből a szakértői pozícióból kritizálta a Monarchia Albánia-politikájának bizonyos elemeit 1913–1914-ben.⁵⁹

Az önálló Albánia megalakulását követően Heinrich Clanner továbbra is a helyszínen maradt, és egyaránt szolgálta a közös vezérkart és a Ballhausplatzt. A vezérkar számára alapvetően felderítőutakat hajtott végre 1912 és 1914 között, megszervezte és felügyelte azt az osztrák–magyar hírszerző akciót, amelynek során

55 Gostentschnigg, 2017. 123., 126., 140.; Gostentschnigg, 2018. 446.; Conrad von Hötzendorf, 1922. 490.

56 ÖStA HHStA 19/Nachlaß Kwiatkowski, Kt. 2, Rémi von Kwiatkowski: Lebenslauf (1867–1940), 107.; Gostentschnigg, 2018. 446.

57 Csaplár-Degovics, 2012. 157–178.

58 KA Nachlässe und Sammlungen, B 617. Nachlass Clanner, Pallium 2. 2, 6.; ui. Pallium 4. 1.; ui. Pallium 10. 1. és 15. levél.; Clayer, 2009. 401–402.

59 Csaplár-Degovics, 2012. 180–182.; Gostentschnigg, 2017. 133–135., 140–143.; Gostentschnigg, 2018. 478–490.

a vezérkar helyszínre vezényelt tisztjei 1913 októberében bizonyítékokat gyűjtöttek a szerb hadsereg által elkövetett albániai genocídiumról, illetve a szerb csapatok visszavonulását ellenőrizték.⁶⁰ Conrad jobbkézéként 1912 és 1914 között folyamatosan katonai értékeléseket készített a közös hadsereg vezérkara számára.⁶¹ Részt vett azoknak a Steyr és Škoda fegyvereknek az eljuttatásában, amelyekkel a közös minisztériumok Ismail Qemali albán kormányfő seregét kívánták felfegyverezni 1913 őszén.⁶² 1914 tavaszán azoknak a holland tiszteknek segített, akik az albán zsandárság élén fegyveres harcokat vívtak az állam déli területeit megszálló görög csapatok ellen, 1914 nyarán és őszén a Wied fejedelem hatalmáért harcoló kormánycsapatok önkéntes tisztjeként szolgált Vlora környékén Leopold Ghilardival (1881–1935), a közös hadsereg horvát származású tisztjével.⁶³

Katonai tevékenysége mellett a Ballhausplatz felkérésére pártfogolta annak az osztrák és magyar bankkonzorciumnak a helyszínre küldött képviselőit, akik 1913–1914 folyamán meg akarták alapítani az Albán Nemzeti Bankot. Emellett szorosán együttműködött az albán államépítést segítő osztrák–magyar diplomáttal, tisztviselőkkel és önkéntesekkel. Jó kapcsolatokat ápolt a helyszínen tevékenykedő különféle nemzetközi szervezetek képviselőivel és egyéb albánszakértőkkel is.⁶⁴

A világháború kitörése véget vetett Clanner kettős szolgálatának is. A katonai vezetés és a külügyminisztérium egymást vádolta az albán államépítés kudarcáért. Ebben a szembenállásban a főhadnagy a vezérkar álláspontját képviselte. Bár a legfelsőbb katonai vezetés 1916-ban kompromisszumra kényszerült, mivel a megszállt albán területek lakossága csak a külügyminisztérium albánszakértőivel volt hajlandó együttműködni, Clanner továbbra is kitarzott a katonaság elképzelései mellett. Albánia jövőjét a katonák az annexióban, a Ballhausplatz pedig egy protektorátus megszervezésében látta.⁶⁵

60 ÖStA HHStA PA XII/Kt. 450, 23a, Einsichtsstück des k.u.k. KM, 1914. december 12. No. 17.910. Melléklet: Clanner jelentése a vezérkarnak (Evidenzbureau) 1913. november 23.; KA Nachlässe und Sammlungen, B 617. Nachlass Clanner, Pallium 2, Clanner: Von Duc (Durazzo) ins Mati-Gebiet gegen Dibra und zurück vom 21. Oktober bis 13. 1913. November, 15., 18.; ui. 4. Clanner: Nachtragsbericht über die in Albanien gemachten Beobachtungen (zusammengestellt 1943 nach vorhandenen schriftlichen Fragmenten). 1–2.

61 ÖStA HHStA PA XII/Kt. 450, 23a, a külügyminisztérium jegyzékei a közös hadügyminisztériumhoz, Bécs, 1913. október 15. No. 4888 és 1913. október 18. Präs. No. 15.789.; ui. Berchtold jegyzékei Conradnak, Bécs, 1913. december 3. No. 5665. és 1913. december 8. No. 5727.; ui. Conrad válasza Berchtold jegyzékeire, Bécs, 1913. december 4. Res.Gstb. Nr. 4655. és Res.Gstb. Nr. 4631.; KA MKSM, Kt. 15/1/21-18/1 (1913), 18-1/7-10 de 1913, Kroatina tájékoztatása az uralkodó katonai kancelláriájának, Bécs, 1913. október 17. Präs. Nr. 15.625. Beilage 3.; KA Nachlässe und Sammlungen, B 617. Nachlass Clanner, Pallium 2. 1–18. és Pallium 3. 1–5., 15–16.

62 ÖStA HHStA Adm. Reg., Fach 94/12/10, Giesel jelentése Berchtoldnak, Cetinje, 1913. október 20. No. 99. és Berchtold távirata Gieselnek, Bécs, 1913. október 20. No. 237.

63 ÖStA HHStA PA XIV/Kt. 65, 26. Varia, Mayrhauser távirata, Vlora, 1914. szeptember 3. No. 3095.; KA Nachlässe und Sammlungen, B 69. Nachlass Johann Glasner, Glasner: Bericht, 15–16.; KA Zentralstellen, AOK-Evidenzbureau, Kt. 3498. (1914–1915), Albanien 1914: Bericht über Albanien, Clanner jelentései a vezérkarnak, Vlora, 1914. október 1. 19.; Csaplár-Degovics, 2018. 281–299.

64 Gostentschnigg, 2017. 124., 129–130., 132., 136–137.

65 Uo. 124., 137.

Konklúzió

Annak ellenére, hogy a Borgo Erizzó-i program fontos része volt a Ballhausplatz albánakcióinak és kifejezetten biztató eredményeket hozott az első években, az eredeti célt, a Monarchia „italo-albánjainak” a megeremtését nem sikerült elérni. A község albánjai csak mérsékelten azonosultak a modern albán nemzeti eszme célkitűzéseivel, mivel a századfordulón jóval nagyobb hatást gyakorolt rájuk az olasz és a horvát nemzetépítés. Mégis kétségtelen, hogy a közös külügyminisztérium politikája eredményeként megerősödött a helyiek albántudata, és a Borgo Erizzó-i albánok nem maradtak érzéketlenek az óhaza sorsa iránt. Többen aktívan részt vettek a község iskolájában folyó albánnyelv-oktatás és az albán nemzetépítés munkájában. Az észak-albániai katolikus iskolák világi tanítóinak jelentős részét Borgo Erizzóban képezték ki.⁶⁶ A község elkötelezett csoportjai készek voltak a Monarchia albániai érdekeit politikai demonstrációkon is képviselni. Ahhoz is aktívan hozzájárultak, hogy a Borgo Erizzó-i iskolában tanuló osztrák–magyar katonatisztek jól megtanuljanak albánul és kialakítsák saját kapcsolati hálójukat az Oszmán Birodalomban élő albánokkal. A Monarchia albánszakértőinek jelentős része felkészülése valamelyik szakaszában közvetlenül is kapcsolatba került a Borgo Erizzóban zajló nyelvtanfolyamokkal és az itt tanító, Észak-Albániából származó klerikusokkal.

Az albán nemzeti mozgalom szemszögéből értelmezve, megkockáztatható az a kijelentés, hogy az Osztrák–Magyar Monarchia játszotta el az anyaország szerepét az albánok számára. Ahogy a független Bulgária és Görögország tanítókat és pópákat küldött a 19. század második felében az Oszmán Birodalom területére, hogy az ott élő lakosságot a bolgár és a görög nemzeti eszmének megnyerje, úgy a dunai monarchia tanítókat és papokat küldött a földrajzi Albániába a nemzeti gondolat megerősítésére. Bár e tanítók és papok katolikusok voltak, a kultuszprotektorátus intézményhálózata 1900-tól kezdve a tengerparti albán területek egyes muszlim hodzsáinak is nyújtott anyagi támogatást, és őket is bevonta az iskolapolitikába. A nemzetépítésben és az új oktatási struktúrában így muszlim tanítók is részt vehettek.⁶⁷

Forrás- és irodalomjegyzék

1. Kiadatlan források

KA = Kriegsarchiv (Wien)
 MKSM = Militärkanzlei Seiner Majestät
 Nachlässe und Sammlungen
 Zentralstellen

⁶⁶ Deusch, 2009. 971.

⁶⁷ Csaplár-Degovics, 2012. 157–178.

ÖHHStA = Österreichisches Haus-, Hof- und Staatsarchiv (Wien)

PA = Politisches Archiv

I. Österreich–Ungarn 1848–1918

XII. Türkei 1848–1918

XIV. Albanien 1894–1918

Sonderbestände: Nachlässe, Familien- und Herrschaftsarchive

2. Kiadott források és szakirodalom

Babić

2005 Babić, Vanda: Propovijedi Vicka Zmajevića. In: *Croatica et Slavica Iadertina*, 1. (2005) 1. sz. 207–228.

Clayer

2009 Clayer, Nathalie: *Në fillimet e nacionalizmit shqiptar. Lindja e një kombit me shumicë myslimane në Evropë*. Tiranë, 2009.

Conrad von Hötzendorf

1922 Conrad von Hötzendorf, Franz: *Aus meiner Dienstzeit. 1906–1918*. Bd. 3. *1913 und das erste Halbjahr 1914*. Wien, 1922.

Csaplár-Degovics

2010 Csaplár-Degovics Krisztián: *Az albán nemzetévtől kezdetei (1878–1913)*. *A Rilindja és az államalapítás*. Bp., 2010.

2012 Csaplár-Degovics, Krisztián: Österreichisch-ungarische Interessendurchsetzung im Kaza von Tirana. In: *Südost-Forschungen*, 71. (2012) 129–182.

2018 Csaplár-Degovics, Krisztián: Nepoznati hrvatski časnik-pustolov u Albaniji. Život Leopolda Ghilardija. In: *Hrvatski generali najvišega ranga u austro-ugarskim oružanim snagama u prvim dvjema godinama Velikoga rata*. Ur.: Herman Kauric, Vijoleta. Zagreb, 2018. 281–300.

Deusch

2009 Deusch, Engelbert: *Das k.(u.)k. Kultusprotektorat im albanischen Siedlungsgebiet*. Wien–Köln–Weimar, 2009.

Diklić

2006 Diklić, Marjan: Pojava i razvoj pravaštva u Arbanasima kod Zadra. In: *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, 48. (2006) 655–665.

Erber

1883 Erber, Tullio: *La colonia albanese di Borgo Erizzo presso Zara, cenni storici*. Dubrovnik, 1883.

1996 Erber, Tullio: Kolonia shqiptare e Borgo Erizos (fragmente nga libri me të njëjtin titull). In: *Përpyekja*, 3. (1996) 9. sz. 88–112.

Gjecovi

1933 Gjecovi, Shtjefën: *Kanuni i Leke Dukagjinit*. Shkodra, 1933.

Gostentschnigg

2010 Gostentschnigg, Kurt: Në shërbim të imperializmit informal. Instrumente të politikës Austro-Hungareze ndaj Shqipërisë. In: *Hylli i Drites*, 19. (2010) 3. sz. 30–35.

2017 Gostentschnigg, Kurt: Heinrich Clanner Ritter von Engelshofen. Im Dienste von Generalstabschef Franz Conrad von Hötzendorf unterwegs in Albanien. In: *Shëjzat*, 2. (2017) 1–2. sz. 123–143.

2018 Gostentschnigg, Kurt: *Wissenschaft im Spannungsfeld von Politik und Militär. Die österreichisch-ungarische Albanologie 1867–1918*. Wiesbaden, 2018.

Hecht

1951 Hecht, Elfriede: *Graf Gołuchowski als Außenminister von 1895–1900 (in Bezug auf Rußland und den Balkan)*. [Phil. Diss.] Wien, 1951.

Jireček

1916 Jireček, Konstantin: Albanien in der Vergangenheit. In: *Illyrisch-albanische Forschungen*. Bd. 1. Hrsg. v. Thallóczy, Lajos. München–Leipzig, 1916. 68–93.

Marussio–Stazzi–Tolomeo

2006 Marussi, Beppo – Stazzi, Valentina – Tolomeo, Rita: *La Borgo Erizzo della Zara di un tempo*. Roma, 2006.

Mihačević

1913 Mihačević, Lovro: *Durch Albanien. Reise-Eindrücke*. Prag, 1913.

Miklosich

1870 Miklosich, Franz: *Albanische Forschungen*. Bd. 1. *Die slavischen Elemente im Albanischen*. Wien, 1870.

Popovci

1972 Popovci, Syrja: *Kanuni i Leke Dukagjinit*. Prishtinë, 1972.

Prifti

2002 *Historia e popullit shqiptar*. Vëllimi II. *Rilindja kombëtare. Vitet 30 të shek. XIX – 1912*. Red.: Prifti, Kristaq. Tiranë, 2002.

Ramadani

2011 Ramadani, Fehari: Kontributi i Austro-Hungaresë për ruajtjen e gjuhës shqipe në koloninë shqiptare në Borgo Erizzo (Arbënësh) të Zarës. In: *Studime albanologjike* [Instituti i Trashëgimisë Shpirtërore e Kulturore të Shqiptarëve, Shkup], 3. (2011) 59–70.

Rizaj

1969 Rizaj, Skënder: Lufta fraktioniste në mes të shoqërive letrare „Bashkimit” dhe „Agimit”. In: *Gjurmime albanologjike*, 8. (1969) 1. sz. 118–127.

Schanderl

1971 Schanderl, Hanns Dieter: *Die Albanienpolitik Österreich–Ungarns und Italiens 1877–1908*. Wiesbaden, 1971. (Albanische Forschungen, 9.)

Schwanda

1965 Schwanda, Herbert P.: *Das Protektorat Österreich–Ungarns über die Katholiken Albanien (unter besonderer Berücksichtigung der Jahre 1912–14)*. [Phil. Diss.] Wien, 1965.

Schwanke

1969a Schwanke, Robert: Don Ndre Mjedja und das Kultusprotektorat von Österreich–Ungarn. In: *Shêjzat*, 1969. 1–3. sz. 70–73.

1969b Schwanke, Robert: Österreich–Ungarn und der albanische Sprachkongreß zu Manastir (Bitola) im Jahre 1908. In: *Gjurmime albanologjike*, 8. (1969) 1. sz. 58–76.

Skendi

1967 Skendi, Stavro: *The Albanian National Awakening 1878–1912*. New York, 1967.

Stipčević

2011 Stipčević, Aleksandar: *Tradicijnska kultura zadarskih Arbanasa*. Zagreb, 2011.

Tagliavini

1937 Tagliavini, Carlo: *L’Albanese di Dalmazia, contributi alla conoscenza del dialetto ghego di Borgo Erizzo, presso Zara*. Firenze, 1937.

Thallóczy

1912 Thallóczy Lajos: Albán diaspora. In: *Történeti Szemle*, 1. (1912) 1–39.

1916 Thallóczy, Lajos: Die albanische Diaspora. In: *Illyrisch-albanische Forschungen*. Bd. 1. Hrsg. v. Thallóczy, Lajos. München–Leipzig, 1916. 299–341.

2008 Thallóczy, Ludwig: *Të ndodhurat e Shqypnis prej nji Gege që don vendin e vet*. Përktheu nga gjermanishtja: Stefan Zurani. Transkriptoi, dokumentoi e komentoi Raim Beluli. Botimi i tretë. Shkodër, 2008.

Toleva

2013 Toleva, Theodora: *Der Einfluss Österreich–Ungarns auf die Bildung der albanischen Nation 1896–1908*. Sofia, 2013.

Weigand

1911 Weigand, Gustav: *Der gegische Dialekt von Borgo Erizzo bei Zara in Dalmatien*. Leipzig, 1911.

Wernicke

1967 Wernicke, Anneliese: *Theodor Anton Ippen. Ein österreichischer Diplomat und Albanienforscher*. Wiesbaden, 1967. (Albanische Forschungen, 7.)

Willer-Gold et al.

2016 Willer-Gold, Jana – Gnjatović, Tena – Katunar, Daniela – Matasović, Ranko: Multilingualism and Structural Borrowing in Arbanasi Albanian. In: *Language Documentation and Conservation in Europe*. Eds.: Ferreira, Vera – Bouda, Peter. Honolulu, 2016. 103–114. (LD&C Special Publication, 9. Language Documentation and Conservation in Europe.)

KRISZTIÁN CSAPLÁR-DEGOVICS

DALMATIAN BORGIO ERIZZO AND THE ALBANIAN NATION-BUILDING

THE NEW ALBANIAN-POLICY OF AUSTRIA–HUNGARY, 1896

In the Balkan plans of Austria–Hungary it was the geographical Albania that began to play a significant role at the turn of the century. The growing geostrategic importance of the region provoked the adoption of a new Albanian-policy from the Ballhausplatz. Through this new political agenda, the joint ministry for foreign affairs wanted to lay down the foundation of an independent Albanian state. As part of the new Albanian-policy, Lajos Thallóczy had started an endeavour to create the 'Italo-Albanians' of the Monarchy. On the territory of Austria–Hungary there existed four villages the inhabitants of which were of (North-)Albanian origin. Out of these villages it was only the Dalmatian Borgo Erizzo (Croatian: Arbanasi) where the ethnic Albanian dwellers had a good command of the Albanian language at the turn of the century, therefore the political experiment of Thallóczy was started exactly here. Based on a program elaborated by the Hungarian historian the state began to promote the idea of the Albanian nationalism among the local population and a college of education was established for training teachers for the Catholic schools financed by Austria–Hungary in the Ottoman Empire. The village-dwellers played an active role in the realization of the Albanian-policy of Vienna. Among other things, they supported the joint officials and officers learning Albanian in the primary school and in the college of education in Borgo Erizzo to build out their networks among the Albanians of the Ottoman Empire.